

HRVATSKI PLANINAR.

Vijesnik „Hrvatskoga planinarskoga društva“
u Zagrebu.

Topusko.

(Crtica iz poluzaboravljenog kraja. Piše dr. M. pl. Hranilović.)

Banska regimenta! Koje li promjene od ovoga imena do službenoga naziva »Votar Vrginmost i Glina«! A još nekoliko stoljeća natrag, prije no što je puška istisnula ovdje motiku, kakvi je kraljevski sjaj ishodio iz ove okoline!

Jedno je i drugo potonulo u bezdnu prošlosti — junaci i njihova slava, pjevači i njihovi gospodari, duboka učenost kao i veličajni njen dom, sve je prošlo i prestalo, a svijet kao da se je vratio Tolstojevim idealima; jer priprosti je seljak sjeo na baštinu možnih vojnika i kaludjerskih gojitelja umjetnosti i znanosti.

Nije ni ovaj — do nedavna gotovo zaboravljeni kraj — dosti na stranu, a da ga ne bi koji put tijekom stoljeća zahvatila struja svjetska po probit al i udarce prometnoga života.

Maleni su potomci danas na velikoj djedovini, pa zato kroz mnoge godine jedva da se je tko sjetio ovoga kraja — ako nije bio jedan od naših rijetkih rudara ili prirodoslovaca — koji na stranu od glavne ceste u Liku pa na Plitvice, od Jamnice do Slunja, ostao u zaboravi i nazadovanju. Sada kao da se je ovaj kraj probudio iz dubokoga sna, jer ga ma i sitna karika vicinalne pruge pripoji velikomu kolu svjetskoga prometa; sada doznajemo, kako je ovdje zamirao život, te se sve više odmicao od zadružnoga blagostanja, ponestajale viteške garde, koje su nekoć tu cestom jašile sa konjaničkom njihovom družinom u sjajnoj opremi i odori pa ponosni obiljem svoga doma.

Nestadoše vesele družbe i sastanci, gdje je vino teklo i na ražnju pečenje se vrtilo, zajedno sa plemenitom lozom. A što je preostalo, to nosi na sebi biljeg siromaštva, koje viri iz propale staje, iz svakoga okna rasklimana doma i trošne haljine. Sada su na cesti samo pješaci, neki u jakim »škornjama«, valjda ostaci vojničke nošnje, mnogi bosi. Žene sa pregačom straga ili u čedno izvezenoj posavskoj nošnji na prvi pogled odavaju, kako su se tu dvije pasmine sastale.

Tko pomnije motri, opazit će još i daljnih razlika medju ljudima ovoga kraja, i to ne samo u načinu pozdravljanja, nošnji itd., nego upravo značajno u

tjelesnu ustroju. Jedni su plavokosi i bijele puti, drugi crni i tamne puti. Nu dok se muškarci znatno ne razlikuju, jer su jednako jakih kosti no tanka struka pa ipak nekako nespretna hoda i gibanja,¹ žene se po cijelom tjelesnom ustroju razlikuju kao zastupnice dviu pasmina. Dok plavokose na sebi nose sve biljege Posavkinje, crnokose se često odlikuju upravo klasičnim crtama lica i glave. Divna brončana put, pod kojom plamti pritajena vatra, krasno se slaže sa imperatorskom glavom. Bosa je došla i bolno se dojimlje mučno pritajeno siromaštvo, što viri iz trošne al čiste haljine, iz djetinjasta nakita, koji je više kao oznaka uresa no prave vrijednosti dragulj. Al iza duboka poklona ponosno uspravlja tijelo i ko kraljevska kći stupa naprijed. Njeno siromaštvo joj nije na ruglo, jer ga ona podiže i odlikuje! Već se po pozdravljanju razlikuje obje pasmine; jedna pozdravlja sa »Hvaljen Isus«, a druga staje na putu te se privinutih ruku duboko klanja. To je obični bio pozdrav raje prema gospodaru Turčinu. Valjda je taj pozdrav od starine donesen amo po naseljenicima. No osim toga ima tuj za folkloristu množinu zanimivih pojava u narodnom životu, nošnji, gradnji kuća itd.

Divan je kraj, u kojem taj narod stanuje; stara nekoć u davnoj prošlosti ravnica, sada je humovit, jer su tekuće vode kroz tisućljetna izduble dolove i polja pa tako mnogo blago iz utrobe zemaljske iznijele na svijetlo. Tu putnik satove hoda po željezu² i cijela su brda od željeza sagradjena; krasna bijela zemljača bila bi spretna za najbolje lončarske radnje, a gotovo u svakom dolu javlja se ugljen, mladji istina, ali ipak dosta jake topline. Tu se javlja krasan gradjevni materijal i to dvije vrste. Ispod Horvatskog sela ima na obali Gline kamenolom starije vulkaničke kami (diabaza), koji obraduju općinari, a daje izvrsnu cestovnu gradju. Kako se stijene ovoga žilavoga kamenja dižu na rubu vode, lasno bi se ova gradja razvažala vodenim putem, dok sada samo okolini služi. Krasni pješčenjak veoma se lasno lomi, a razvalina opatiće u parku svjedoči, kako su se predi mnogo bolje umjeli tom divnom gradnjom služiti, nego li potomci.

Osim izvrsne gline ima i ilovine pa pijeska veoma raznoličnih vrsti. Tu je riječnoga sitno-zrnoga pijeska uz Glinu, muljeviti mekani pijesak od rastvorenoga crvenoga pješčanika, koji tvori znatne naslage u okolnom kraju, kvarcitetni šljunak uz Glinu i potoke, koje raznašaju konglomerat iz brda, napokon naslagu bijelog

¹ Način hodanja i gibanja jako me sjeća na tirolske i štajerske gorštakе, koji po ravnici hodaju isto tako kašpo svojim gorama. Odatle nastaje neko gibanje, klecanje u koljenima i ne lijepo gibanje. Mehanika hodanja je u ravnici druga no ugori, a seljak se tomu ne priuča, jer slabo mari za estetiku tijela i tjelesnoga kretanja. Što na gorskoj strmi bude lijepa elastična kretanja, u ravnici je klimavito teturanje. Što je pak ovdje razlogom toga hoda, ako nije teška obuća, nisam mogao razabrati, jer visovi su nezatativi. Moguće da se tu javlja atavizam; da je to baština iz one dobe, kada su se kordunaši na vojničkim poduzećima preko u Bosnu većali po planinama.

² Cijela količina željeza u ovomu kraju mora upravo ogromna biti, jer osim u naslagama prave željezne rudače javlja se kao primjesa u pješčenjaku i u ilovini, pa tu čine u obliku tankih ploča bubrežaste površine — od 0·3 cm. debljine do 2 pa 3 cm. — cijele slojeve u rastrošenom pješčenjaku, tako da u sloju od 1·7 m. debljine ima 4—5 takvih slojeva željeza.

čvarca (bjelutka). Ugljen je lignit,¹ no kako se u lapornim slojevima lahko kopa i po udesnim prilikama kraja lahko i vadi te razvaža, cijena njegova prijala bi industrijalnim i merkantilnim poduzećima. Kao gorivo razvija taj ugljen preko 4000 kalorija, a po tomu odgovara kao gorivo.

Glina, pjesak i kvarc u društvu sa jeftinim gorivom mogli bi ovdje uz obilje vode podržavati jaku industriju. Vode ima dosta, pače bi Glina mogla služiti kao prometna cesta i okolina Topuskoga morala bi biti industrijalnim kotarom.

U mjesto da se sniju kanali od Kupe do mora, koji bi milijune progutali a nama ostali bez koristi, jer treba najprije što imati za promet, trebalo bi uporabiti naše prirodno blago, koje nam na cesti leži.

Tu istina već postoji jedno veliko industrijalno poduzeće, taliona željezne rude u Vranovini 2 km. od Topuskoga. Podvozom rude i drvenoga ugljena dođuše narod nešto zasluzuće, ali to ništa ne znači. Taliona pripada peštanskoj tvrci Ganz & Co. i ona vari ovdje sirovo željezo za željezničke kotače. To je specijalitet, kojom se ova firma odlikuje u cijelom svijetu. Za to ima ova firma svakako svoj razlog, da ovdje podržaje talionu i da dapače iz Švedske nabavlja željezne rude, koje miješa sa našim željezom. Ovoj se firmi ne može ništa prigovoriti, ona dapače veoma susretljivo postupa i narodu tamo direktno i indirektno koristi. U koliko pak takve fabrike Hrvatskoj koriste, dovoljno je poznato.

Zalostan je pogled, kad se vidi, kako su naši ljudi težaci, pa tako u industriji zauzimaju nedostojan položaj. U mjesto da obilno blago prirode bude srestvom domaće i naše vlastite industrije, naše se sudjelovanje ograniči na težački posao u službi tujeg poduzetništva. U mjesto da naše rude iz naše ruke kao roba u svijet idu, da industrija podrži plovidbu na našim rijekama, da se iste izrabe kao industrijalna snaga i prometni putevi, od godine do godine primamo tudju robu, pa gledajući tudi primjer nismo ni prvi korak učinili, da taj primjer naslijedimo.

A sada upravo iza propasti vinograda, što je narodu zadalo težak udarac te njegove ekonomičke prilike do dna potreslo, bila bi zgoda, da se narodu pomogne i industrija sa jeftinim domaćim silama osuuje. Držim, da nije opravdan prigovor, da ne bi bilo domaćih radnika i da ne bi prilike pogodile razvitku industrije. Da postoje prirodni uslovi, to sam pokazao, a kada taliona u Vranovini pače iz Švedske nabavlja neke potrebite rude, kada ova taliona uz najprimitiv-

¹ Ne treba mi spomenuti, za koje grane industrije bi ovaj ugljen dobar bio. Sadašnja njegova uporaba je veoma ograničena. U kupalištu ga rabe za grijanje strojeva, no nisam primijetio, da se ovim jeftinim gorivom seljaci poslužuju, ma da okolina (u blizini) ne obiluje baš drvom. Sa znanstvenoga gledišta zanimljiv je ovaj ogljen poradi obilja dobro sačuvanih bilinskih ostataka. Čini se, da je ovaj ugljen postao pod onakvim okolnostima, kakve sada još gledamo na tresetištu iza kupališta. Na močvarnom je tlu vegetacija vodenih biljka zajedno sa stablima bila pokopana te se iz trieseta pretvarala u ugljen. Naravno da je to davno prije bilo, no što su postajali današnji brežuljci okoline.

nija prometna sredstva¹ radi, moglo bi se sada, pošto postoji željeznički sveza, svakako pomicati na daljni razvoj industrije.

Žalostan je zaista pojav, da kraj, koji uz željezo i ugljen imade, narod jedva prehraniti može i da taj narod kao prosjak u kukavnim kolibama životari. Tada bi valjda prestala seoba u Ameriku, a i bescijena. Zanimljivo bi svakako bilo po statističkim izvidima ustanoviti fluktuaciju žiteljstva zadnjih 25—30 godina po njegovim ekonomičkim prilikama ovoga kraja; jer u oči upravo udara zapuštenost kuća i prometna vrijednost seljačkih posjeda.

Da se pomišlja na domaću ili tako zvanu »kućnu« industriju, pohvalan je znak o staranju oko ekonomičkih prilika ovoga kraja; no tim nije pomoženo. Kućna industrija prečesto je pritajena nevolja, a neka joj ekonomička vrijednost pristaje samo u krajevima, koji su bez privrede drugoga izvora. Na svome je mjestu kućna industrija n. pr. u Čabarskom kotaru pa nastojanja gospodje Vilharove u Prezidu zaslužuju svaku pohvalu.

Tu je gospodja Vilharova uvela vezenja u narodnim motivima i krasno organizovala taj rad. Njezinim nastojanjem, koje osobito sa strane naših domaćica zaslužuju svaku potporu, privredjuje onaj kraj baš zimi mnogu krajcaru.

Kućnom pako industrijom u okolini Topuskoga više bi se štete no koristi stvorilo. Ovdje pristaje uz bogate prirodne izvore industrija u velike, a ta je tek na korist jakosti naroda. Jer takva industrija ne sapinje čovjeka u pojedinu tvornicu uz nadnicu, koja ovisi o volji poduzetnika, ne otudjuje ga načravnim izvorima njegove domovine, već utječe na te izvore, pomnaža njihove proizvode te im podiže cijene, a tim i blagostanje — rekao bi podiže vrijednost cijelog kraja; jer u industrijalnom kraju ne radi samo čovjek već sudjeluju i prirodne sile u kolotečini, kojom ih vodi čovječja ruka. Regulacija tekućica, njihova uporaba kao dinamitički faktor, kao prometna cesta, jača gojidba sirovina itd. — to su korisni utjecaji industrije, u koliko se to može ovdje opisati.

U banskoj pako regimenti svakim se korakom osjeća, da nije ni surrogat velike, plodne industrije, koja je podigla prve kulturne narode do visine jakosti i bogastva, zasegao u ovu sirotinju — kućna naime industrija. Značajni biljež ovoga kraja je konservativizam, kojim narod svoje polje teži i svoj život udešava. A kako bi i drukčije moglo biti? Nijesu tu prilike, da bi domaća snaga nakrenula život u nove kolotečine, a poticaja izvana gotovo nije ni bilo.

Ostao je način gradnje i gospodarstva, kao što je bilo za vrijeme, kada je na kordunu čovjek svaki čas spremlijen bio, da mu neprijatelj otme cijelo blago, a dom razvali, pa je po šumama i gudurama, na visini smještao svoje bijedne kolibice.

¹ Pod upravom darovitoga mladoga inžinera Vilhelma, ova taliona veoma lijepo radi, a to ne samo sa tehničkoga gledišta, nego i obzirom na radnike i javne interese okoline. Ona doprinosi za popravak cesta, koje se znatno teškim teretom troše, jer sva potrebita sirovina dolazi kolima u talionu. Naravno, da je taj transport slabim domaćim kolima veoma primitivno prometno sredstvo. Obzirnost pako, sto je uprava talione pokazuje prema domaćim prilikama, upravo pokazuje, koliko bi naša vlastita domaća poduzeća mogla koristiti.

Gibivi imetak bio je sigurniji i važniji, a kuća bila je manje vrijedna i na brzu ruku sagradjena. Zato se još i danas sačuvala ovdje arhitektura, kakovu imaju farmeri u američkim šumama. Ne ima tu ureza u bojama i rezbarijama ili udobnih hodnika i raznovrsnih soba, već je sve udešeno u najprimitivnijim oblicima te izradjeno iz najjeftinije gradje.

Dvorište, plot, bunar, hambar itd., koji su sporedni dijelovi kuće, u drugim našim krajevima pomno uredjeni i često velikim trudom urešeni, ovdje jedva se nadju, pa kuća za sebe stoji bez ograde, bez dveri. —

Tako je na ladanju, tako u blizini i većih mjesto n. pr. u okolini Topuskočkoga. Tu se je u velikom prirodnom parku banske regimete stvorila sretna pukotina u kori zemaljskoj, a vrela voda čudotvorne upravo snage već je u zimsko doba stvorila kulturno središte. Kroz tisućljetja već priroda ovdje popravlja, što je kultura iskvarila na čovječjem tijelu, te iz dalekih strana zalaze amo njeni invalidi. Jaka se moć prirode očituje u vrčlim izvorima, koji iz bočine brda, iz kaljužne livade sred šaša i rogozins izbjijaju, a od vajkada čovjek nastoji, da se ovom moći posluži.

Na istom mjestu, gdje se danas šeću stasiti muževi u vojničkoj haljini, da se oporave od reume, ove tipične bolesti vojničkoga zvanja, nekoć su oporavak tražili rimski legionari, boravili su sredovečni vitezovi, da si izvidaju rane od viteških turnira, sjedili su uz knjigu učeni kaludjeri Benediktinci; a, vjerno je zemlja sačuvala spomen njihovu u sarkofazima i nadgrobnim pločama, u kupkama i kulama, što ih je prekrila svojim plaštem.

Na tom historičkom tlu, smjestilo se je kupalište Topusko u cirkusu sličnoj kotlini usred bujne vegetacije na obali Gline. Neki blagi mir počiva na cijeloj okolini, a život u kupalištu kao da je pod dojmom prirodne ove moći. A ipak imade Topusko u sebi uslove, da bi se tuj mogao razviti život svjetskoga kupališta.

Schlammbad Topusko drevni je službeni naziv ovoga kupališta, koje je u nas bolje poznato po starinskoj cistercitskoj razvalini opatije, no po naravi svojih ljekovitih kupka i po vanrednim svojim prilikama. Kao naša kupališta uopće, tako se nalazi i Topusko u nekom stacionarnom stanju, u kojemu se postaje čuva i uzdržaje, ali oko novih stećevina ne nastoji, staro ne proširuje. Polagano se tuj okreće kolo svagdanjega života u staroj iskušanoj i praksom mnogih godina sankcioniranoj kolotečini.

Ne ču da ispitam, što je razlog ovoga konzervativizma, no držim, da je sada doba došla, da se napusti, jer bi se baš Topusko između svih naših kupališta u prvom redu moglo razviti do odličnoga lječilišta na jugu cijele naše monarkije i takmacem biti českih kupka po ljekovitom djelovanju svojih izvora i svoga tresetišta.

Do sada bijaše Topusko tako na strani, sada je željeznica sagradjena, a to je velika blagodat za bolesnike, koji tu lijeka traže, ma da je samo vicinalna željeznica, koja se 3-5 km. daleko Topuskomu ugiblje. Nedoučivo je upravo, zašto je kolodvor tako na stranu smješten; jer bolesnicima je ta udaljenost težak teret, pa je vožnja po bregovitoj i istrošenoj cesti pravo mučilo za nje.

U nas se Topusko obično nazivlje »Schlammbad«, ako se i za pravo ne zna, što to znači. No istaknuti mi je, da je ono pravo tresetno kupalište t. j. Moorbad, jer se treset upotrebljuje u kupkama. To je pako veoma znatna razlika, jer je treset taložina bilja, koja je kao spužva natopljena vodom ljekovitim izvora. — Schlamm ili mulj je najsitnija naplavina voda te se ne sastoji kao treset od bilja, nego od razmoćene kami i zemlje. — Taj treset čini ovdje znatne naslage, a njegova je ljekovita snaga veoma velika. Razlog se u tome traži, što ga vruća voda izvora kroz tisućljetna natapa, pa kao da je u tresetu ljekovita njena snaga koncentrovana. Voda je istina akratoterma t. j. takova po naravi topla voda, koja ne ima nikakvih osobnih primjesa. No drži se, da vruća voda, koja izbjega iz utrobe zemlje, posjeduje druga još svojstva, no li voda, koju bi mi ugrijali, ma da je istoga kemičkoga sastava. Zemaljska toplina dubine podaje vodi posebna svojstva, a najnovija istraživanja nalaze u takim vodama primjese radija, kalija, argona itd. t. j. počela, koja su tek nedavno postala predmetom znanstvenoga istraživanja. Kako ta počela nijesu prije bila poznata, to moguće i njima pripada znatan dio ljekovitosti ovih toplih izvora. Da li ih ima u izvorima Topuskoga i u kojoj mjeri, pokazati će poduzeta istraživanja dr. Bošnjakovića.

Rekao bih, da je Topusko veoma slično Františkovim lazny (Franzensbad u zapad. Češkoj), koje su baš po djelovanju svojih tresetnih kupka došle do svjetskoga glasa, te se u njima sastaje najotmenija publika iz svih strana svijeta.

Sličnost ova sa Františkovim l. upravo je napadna: Kotline slična udubina tla obilnom vegetacijom, dobro nakvašena malom rijekom, koju hrane česti priinci sa niske ograde kotline. Na strani jasni tragovi vulkaničkoga djelovanja te naslage vulkaničkih kami pa vrući izvori; u sredini jake naslage crnoga treseta, koji se je kao spužva natopio kroz tisućljeća toplim izvorima te u sebe primio njihovu ljekovitu snagu.

Ova sličnost izmedju geografskih odnosa Topuskoga i Františkovih l. tiče se dapače i klimatičkih prilika, jer ova se ova mjesta po obličju svoga tla, odlikuju prema okolini blagim svojim zrakom. Već ova jedina strana u prirodi Topuskoga sadrži u sebi toliko lokalnih osobina, da bi u njekom promatranju i istraživanju prirodoslovac našao obilje zanimljive gradje, a baš za one bolesnike, koji tu traže lijeka, klimatičke povoljne prilike su od neprocjenive upravo važnosti. Ne ima dvojbe, da Topusko isto tako kao Františovke l. imaju svoju lokalnu klimu. Usljed osobite arhitekture tla i geografskoga položaja kotline zrak se ovdje giblje u drugim strujama, no u okolini, temperatura je jednoličnija, primjesa vodene pare nekako udobnija po čovjeka, a sunčano svjetlo jako i trajno bez dosadne žege. Topusko — čini mi se — u koliko se to može reći bez točnije kontrole klimatičkih elemenata, moglo bi postati klimatičko lječilište osobite vrijednosti za bolesti disala.

Dodati moram, da to nije sud, osnovan na sigurnom temelju pouzđanih istraživanja, nego je tek neko opažanje i primjedba, da se u tom smjeru pribere potrebita gradja i podaci. No u takvim stvarima može i laik lječnika.

pomoći; jer kada se sjetimo čarobnoga razvjeta naše Opatije (Abacije) na moru, priznati nam valja, da je baš laik — Schüller, ravnatelj južne željeznice — upoznao vanredna svojstva ovoga mjesta te ga podigao do svjetskoga lječilišta.

Bilo bi od osobite važnosti, da se u Topuskem već ove godine smjesti meteorološka stacija. Visoka vlada, koja za Topusko i onako veoma mnogo čini, ne bi trebala žaliti troška od kojih 5—600 K. na godinu, a baš sada su prilike veoma povoljne. Uz revnoga i veoma spretnoga kotarskoga lječnika dr. Altmana stoji mladi inteligentni ljekarnik Ivošević, koji bi već po svome zanimanju bio zvan, da pribere potrebite podatke i da obavi nužna opažanja. Uz njih stoji revni kupališni upravitelj Medvedić, koji u dosta uzanom okviru raspoloživih sredstava kao ekonomički genij u krasnom parku itd. upravo čudesa stvara. Tako su ovdje sile spremne, koje bi mogle za napredak ovoga kupališta provesti sve potrebite mјere — ako bi se mjerodavni i odlučujući faktori htjeli latiti potrebite inicijative.

Osim toga postoji u tamošnjim gradjanskim krugovima i sva sklonost sredstva, kojima bi se dali poticaji sa nižega mjesta provesti. Vurdelja, Adžić, Živković, Rosenberg, Miljević itd. su firme, koje bi kadre bile — a sudeći po dojakošnjim poduzećima, da bi voljne bile sudjelovati u nastojanju, kojim bi se Topusko podiglo do kupališta prvoga reda. A ne smiju se u tome posve iz računa pustiti ni okolni posjednici pa seljaci, jer baš ti su n. pr. uredili podvoz od kolodvora. Ma da je malo čudna zbirka kočija, osim elegantne Vurdeline kočije, koje čekaju goste kod stanice, to se s druge strane ipak pohvalno mora spomenuti, da su priprosti seljaci vlastitom inicijativom nastojali udovoljiti time važnoj jednoj potrebi gosti a na korist kupališta; jer bolesnik ne može no kolima do kupališta doći.

Ako su to i poduzeća u veoma čudnom okviru, a isto tako i gostione itd. sa ekonomičkoga gledišta se prema sada postojećim prilikama ne smiju malo uvažiti, dapače ih napose ističem, jer se u nas prečesto čuje tužba, da ne ima domaćih poduzeća, a tudji kapital da se neće tražiti.

Naravno da znatno napredovanje jednoga kupališta ovisi o mnogim faktorima, o prirodnim i ekonomičkim. Spomenutim već pridolaze još i drugi, koji zaslužuju svakako najozbiljnije uvaženje. Ovamo brojim u prvom redu tople izvore i tresetište. Od kakove je vrijednosti tresetište i kako se u kupalištima cijeni svjedoče Františovke l., a još nam je poučniji primjer Ilidža kod Sarajeva. Ovamo se željeznicom dovaža treset iz naslaga kod Žepča. Što se ovdje velikim troškom iz daljine nabavlja, to je u Topuskom kupalištu pri ruci.

Osim toga valja uvažiti tributarno područje lječilišta. Navavno je, da kupalište, koje je u susjedstvu drugih iste vrste, ne će moći lasno napredovati, jer i tu postoji konkurenca. No tresetnih kupka ne ima na jugu naše monarkije, ne ima ga Istra, Dalmacija itd. pa primjer Ilidža pokazuje, koliko se do ove vrste umjetnih kupka drži.

U svome vrsnome djelu »Thermal und Schammbäder in Topusko« je dr. Hinterberger, vojnički liječnik Zagrebačke bolnice i kupališni liječnik oko g. 1865.,

opisao kupalište i njegovo vanredno djelovanje. Tu je naveo primjera ičeđenja, koji nas mogu upravo zadiviti, a takvih primjera imade svake godine, samo što se o njima ne piše.

Slavni naš historičar Kukuljević upotpunio je taj opis u historičhom pogledu u raspravi: »Opatija b. d. Marije u Topuskom«, te je pokazao, kako je ovo staro kulturno tlo. Predaleko bi me odvelo, da spomenem ostanke starina. Te su obilne i za prijatelja starina sigurno osobito zanimljive, kao n. pr. temelji rimskih zgrada u Odžičevoj baštici ili ostatak opatije u parku. Kupališni park uz sadašnju ljekarnu smješten je na razvalinama opatije, a crkveni kor, koji još stoji — ali na žalost naglo se ruši te bi zaista zavrijedio, da se čuva — svjedoči o kraljevskom sjaju ove zgrade.

Divna je to morala biti kuća! Genijalni je duh zamislio veličajnu osnovu, a vanredna tehnička vještina ju je provela. Koja šteta, da ovaj prekrasni gotski spomenik naše prošlosti sve više nestaje, i da će za kratko i posve isčeznuti! Već ova razvalina sama je vrijedna putovanja u Topusko.

Zanimljivo je i to, da je opatija sagradjena od crvenoga pješčenjaka, koji je posve sličan onomu, koji se rabi u Nürnbergu i od kojega je tu sagradjena stara carska palača. Izvrsna je to gradja, jer se može gotovo sjekirom lomiti. Rudnici u okolini, taliona glasovite tvrtke Ganz & Co. pa ugljenici, vulkaničke kami na Glini i t. d. jesu pojave, koje će i svakoga prirodoslovca zadovoljiti, kada ovaj kraj posjeti.

Pošto je dr. Altman potaknuo istraživanje izvora i tresetišta, do skora se možemo nadati, da ćemo iz ovoga poluzaboravljenoga kraja nešto više saznati, a to će biti na korist znanosti i kupališta.

Nisam ovdje sve kazao, što bi imao reći; no moguće da je ipak dostatno da probudim pozornost za jedan kraj naše domovine, koji je gotovo potonuo u zaboravi. A kraj ovaj ima toliko zanimljivih pojava, da će i planinar naći obilnu nagradu svoga truda, ako se odvaži amo skrenuti. Isto tako će naći i stručnjak bud prirodnih bud humanitarnih znanosti gotovo neobradjeno polje puno lasno pristupne i obilne gradje. Osobito mi je upozoriti na starine, za koje se nitko ne nadje, da ih pretraži i primjereno opiše prije njihova rasula; a to je pak tim bliže, što i domaći gube poštivanje prema njima, kada ne ima utjecaja sa autoritativne strane.

Šumar g. Adžić, koga ide velika zasluga oko kulturnoga napretka ovoga kraja i koji rado ide svakomu istraživaocu na ruku, do sada je rimskim starinama posvetio velike paske. No i od tih ne će doskora biti traga, ako ne bude vanjskoga utjecaja. Ne mogu ocijeniti znanstvenu vrijednost tih ostanaka; ali znam, kada bi se negdje u vani nalazile, bile bi sigurno otkopane i znanosti sačuvane. Temelji rimske ceste, ostaci rimskih kuća i kupališta svakako su starine, kojim se dići svako mjesto, koje ih imade. Zašto se bar ne ustanovi, jesu li ti ostaci vrijedni istraživanja i eventualnoga čuvanja, znati će valjda naši arkeolozi. Meni se čini, da se ovdje važni ostaci iz rimske dobe naše domovine prepustaju propadanju.

Isto se zgodjala i sa zadnjim tragovima opatije. Već je bila čudna namisao ovdje, gdje imade obilje prostora, baš u opatiju smjestiti park. Taj se naravno sada ne može odstraniti, ali uz nikakvi trošak moglo bi se ono sačuvati, što još postoji. A to je tako divan primjer umjetne gradjevine, da se mora i laiku na žao dati, kada gleda naglo propadanje ovakove umjetnosti. Mi nismo bogati građevinama iz prošlosti pa nam je dužnost, da čuvamo što još imademo.

Valjda će doći koji tudjinac i u ove krajeve, pa kada nam on kaže, što tu imade vrijedna i važna, postarati ćemo se, da nama bar ostaci ne izgine.

Članovi hrvatskoga planinarskoga društva na Kalniku.

(Priopćio dr. Oton Kučera).

I osvanuo lijep, već davno željkovani dan 12. svibnja — dan sv. Pankracija, prvoga od glasovitih onih triju svetaca, koji „goricu“ znadu gdjekada nemilo okljaštriti. Ovaj put kao da je napustio ulogu: toplo i vedro jutro osvanulo iza jakе kiše u noći baš kao stvoreno, da i najtvrdjega protivnika prirode izmami iz njegova mračna i tijesnoga duplja, u kojemu možda pet šestina svoga života prospedi, boreći se ili za svoj opstanak ili kujući smione osnove, da dodje „naprijed“ — ne u svijet i prirodu — taj najdivniji hram Stvoritelja — nego jedan kat „više“, u ljepše i udobnije duplje!

Davno nam željkovan bio gotovo svima taj dan, jer je većini nam izlet na Kalnik bio „nova stvar“, premda smo svi u Zagrebu već priličan broj godina, a hrvatsko nas planinarsko društvo broji u svoje stare i „starije“ članove! Ali što ćete; loše društvo pokvari i najbolje ljudi, pak se i mi hrvatski planinari teško otimljemo avtičkim običajima — sjedjenja u veselom društvu uz „priateljski“ razgovor. No ipak se skupila oko pola sedam u jutro nas čevetorica — sedam gospode i dvije gospojice — na državnom kolodvoru, pak veselo krenusmo željeznicom put Križevaca, staroga i u povjesnici hrvatskoj toli znamenitoga grada. Trojica se zanimahu za floru — iz džepova im vire čitave knjige bugačice — i pogadjaju u brzu lijetu željeznoga konja svaki iole zanimljivi cvijetak i grmić, koji bi čedno ispinjao svoju šarenu glavicu iz jarka kraj željezne ceste ili šikare uz nju. Vještim očima njihovima jedva da je i jedan umakao, a mentor bi njihov izričao presudu o tom, što je. Mi ostali tek uživamo u lijepim šarolikim sagovima, kojim bijahu prekrite livade, u šumama bujne zeleni i slikovitim selima i crkvicama na humcima, kraj kojih jurismo, tek onako smiješkom »odozgo« pratimo rasprave naših čestitih „botaničara“. Da zbilja! Projurismo i kraj jednoga visokoga dimnjaka, — tvornice mesnate robe — u Sesvetama; za put od pôdrug ure do Križevaca za stalno to nije previše, pak se ne smijemo tužiti, da nam je kultura — suviše pokvarila idilu naših krajeva. —

I eto nas na Križevačkoj željezničkoj stanici. Križevački nas prijatelji i drugovi: ljekarnik Ceraj, dr. Gundrum, dr. Eisenhuth, prof. Urpani i učitelj Renarić prijateljski dočekaše, a dvoja nas kola za čas baciše usred

Križevaca. Tu nam se pridruži mlada i lijepa, davnja već prijateljica Kalničke gore, gospojica Tinka, — i uz njen vodstvo u lijepu goru još nam dvojako omili ovaj naš izlet.

Al u to eto i prve nezgode: kad smo silazili s kola u Križevcima, opazi jedan član, da je u vagonu ostavio svoj — kišobran; i baš kao njemu u prkos javljali se na horizontu tamo s Kalničke gore — prvi oblaci. Bio je to jedan profesor — i to ublažuje nezgodu! Mala okrepa u Križevcima ipak kao da ni njemu nije prisjela i tako krenusmo Križevčani i Zagrebčani oko deset sati kolima veselo u selo Kalnik baš na podnožju gore Kalničke. Žao bi mi, da ne ču tamo moći pozdraviti prijatelja župnika Luku Turčića, jer je bio u primorju; ta znamo se nas dvojica već pcođavno!

Tek što izidjosmo iz grada, a pred nama se u daljini razvila panorama Kalničke gore.* Eno joj se od zapada k istoku pružilo nekih 11 kilometara glavno bilo od sedla »Paka« pak do »Vratna«. Razabireš mu već jasno obje polovine, zapadno krilo ili »mali Kalnik« (569 m.) i istočno krilo ili »veliki Kalnik« (643 m.). Ispred njega se pružilo na južnoj strani i južno bilo (466 m.) i ispred ovoga »Križevačko humlje« (careva strana 296 m. i Godina 195 m.), kojim nam se bilo vijugati, da se dovinemo selu Kalniku baš po dno velikoga Kalnika, toga posljednjega zastupnika Alpa na hrvatskom tlu. No sve je još poradi daljine dosta neizrazito, tek se jasno ističu najviši vrhunci maloga i velikoga Kalnika, jedan i drugi na zapadnom kraju svoga bila.

Put nas vodi kraj humka desno od ceste nasadjena velikim vinogradom, a ispod njega se razvio prekrasan voćnjak. Gospojica Tinka, naš umiljati vodja, nam kazuje, da gledamo dio staroga plemičkoga imanja — Gušterova, do nedavna vlasništva stare i zasluzne hrvatske plemenite porodice Ožegovića — u duhu nam se javiše mili likovi Mirkā baruna Ožegovića, senjskog biskupa i njegova sinovca, Metela baruna Ožegovića, koji bi svake godine znao obači na nekoliko tjedana starca biskupa u tvrdom Senju, gdje je g. 1869. u velikoj starosti od 94 godine i umro. Kao da sve više izmiču s vidiška hrvatskoga ovaki časni i plemeniti likovi. I naš lijepi vodja odredi, da skrenemo u dvor Gušterovac podno spomenutog humka. Ne požalismo. Vidjesmo tip grada hrvatskoga plemića, dvor prostran jednokatan na 4 krila i s 4 okrugle kule na uglovima usred staroga i lijepog parka, u kojem se baš krasno rascvjetale dvije velike pavlonije. Zapelo nam oko o grupu starih lipa, tog slavenskog drveta; medju njima u gustom hladu stol i klupe. Tko bi znao, koliko se puta oko toga stola a u hladu starih tih lipa sastalo na domjenak otmeno društvo hrvatskih plemića, da se uz čašu vatrengoga kalničkoga vina odmori od dnevnoga posla? Tko bi znao, koliko je u toj grupi sijevnulo misli i osnova za boljak i napredak domovine — ta tu smo baš u starom središtu hrvatske kraljevine na domak Križevcima, gdje su se držali toliki sabori hrvatski — među njima i jedan — krvavi! A danas? Otvorise se željezna vrata dvorca i evo nas u prostranu

* Isporedi: Dr. Hraničević i Hirc, Zemljopis Hrvatske, str. 235. — 248

dvorištu, a usred njega stoji velik bunar, oko njega u prizemlju sve prostorije za služinčad starih plemića. U prvom se katu okolo na okolo nižu prostrane višoke sobe — ne bih znao broja reći — ali jaoh — prazne, a po oličenim povodima se razastrle debele vrste — pšenice i kukuruza, da se pri otvorenim prozorima suše: stari se plemički dvor pretvorio u magazin žita! — Novi vlasnici — nov duh . . . !

U to se sabrali gusti crni oblaci nad Gušćerovcem, kao da i nebo žali, a naš se drug bez kišobrana malko smrknuo.

Tužno se rastadosmo s dvorom, još bacismo oko na zapušteni ribnjak i kola nas brzo odvezoše s onog mjesta slavne uspomene, ali tužne sadašnjosti, u uvijek mlađu i lijepu prirodu po dno Kalničke gore. Eno na lijevo pukao vidik na selo Sveti Petar s dvorom »Bogačevo« i starom crkvom, tamo se dalje ispinje Gornja Rijeka s gradom Rubida baš ispod maloga Kalnika. S jedne se i druge strane puta pružio sam vinograd, oranica, livada i šuma — sve u najljepšoj bujnoj zeleni proljetnoj. I u duši mi zazvonjeli prvi stihovi pjesmice moga druga iz mladosti, koji već sniva vječni san:

»U vrtu cvijet si brala, —
Bijaše krasan maj, —
Zanesen ja ti rekoh:
»Daj ružu meni, daj!« . . .

a kraj mene sjedi naš umiljati vodja, gospojica Tinka, u najljepšem maju svoga života; crno joj oko zamišljeno pogledalo u daljinu; ne bi bilo teško pogoditi, kuda joj misao odletjela taj čas!

U to nas na putu po malo stigoše i druga kola naših drugova i tako padosmo oko podne svi zajedno u staro selo Kalnik i zadjosmo na čas u staru crkvu, za koju misli dr. Gundrum, da je nekoć bila kula za obranu. Nebo nam se smilovalo i podnevno jarko sunce na modrom nebu sjalo nam nad glavama. Pust nam bio strah od kiše.

Tek što izadjosmo evo nas na prostranoj livadi »Podgradju«, koja se lakin isponom stere baš pod Veliki Kalnik i završuje pod ruševinama staroga »kraljevskoga grada« Kalnika, koji se podigao na tvrdoj klisuri desno od najvišega vrhunca velikoga Kalnika, ime mu je »Vranilac«.

Sada se tek posvema jasno ističu strme i visoke klisure velikoga Kalnika i u svoj jasnoći izbjija uspomena golih vrleti alpinskih; te klisure tek te jasno opominju, da stojiš ispred posljednjega ogranka Alpa u Hrvatskoj. Od strmih klisura Vranilačkih sve te nešto vuče, da okom skreneš na desno, na onu u historiji hrvatskoj toli znamenitu klisuru, na kojoj se nekoć kočio toli ponositi i tvrdi, gospodski grad Kalnik — danas tek ruševina, kojoj se nekoliko zidina ispinje iz šikare. A nekoć? Već prije 700 godina spominju stara pisma na tom mjestu tvrd grad na kamenu, koji evo i danas prkosí, kao prije 700 godina, buri i nevremenu, dok je djelo ljudske ruke na njem, na oko tvrdo kao kamen, na kojem stoji, već stotina gotovo godina — ruševina, iz koje je čovjek umaknuo! A tko bi znao, kad je postao taj stari naš grad? Kukuljević misli, da su

ga digli još hrvatski kraljevi narodne krvi, a po nekim ostancima zaključuje dr. Gundrum, da je možda već za Rimljana ondje stajao kaki grad — ta put je baš onuda vodio u Rimske »Aqua e Jassa e«, današnje »Varaždinske Toplice« u kojima su već i stari otmeni Rimljani tražili lijeka bolnim svojim kostima, a lijepe se Rimjanke sastajale na prelo, da pletu svoje opasne mreže. Uzalud su već g. 1242. na nj nasrtali divlji Mongoli,* od g. 1408. — 1413. on je dom kraljice, žene Sigmundove (1382. — 1437.) glasovite Barbare Celjske, kćeri zloglasnoga Hermana Celjskoga. I sam kralj zalazi često u taj grad, u njem se slave kraljevske gozbe i časti i sprovodi život kraljevski, a malo su prije u njegovim tamnicama čamile i dyije kraljice: Elizabeta i Marija. I Tvrđko, kralj bosanski, i Vuk Branković, despot srbski, bili su u 15. stoljeću jedno vrijeme gospodari Kalnika; no već oko polovine 18. stoljeća opustjela je gornja, starija polovina grada, a Patačići su se u početku 19. stoljeća i iz donjega, novijega dijela njegova preselili u Gušterovac i od onda je Kalnik — pust. Nije prošlo ni stó godina i nekoć toli slavni i tvrdi grad Kalnik, ročiste moćnih kraljeva i knezova hrvatskih, svjedok kraljevskih svečanosti, danas je — ruševina. Sic transit gloria mundi!

Skrenusmo preko Podgradja na lijevo i brzi vodja naš, gospojica Tinka, uze nas voditi lijepom oširokom stazom, koja se po malo uspinjala do čistine, na kojoj leži ogroman kamen . . . negda se s vrha Kalnika otkinuo i skotrljao do onoga mjesta. Narod ga zove »Kraljev kamen« ili »Belin kamen«. No sada se najednoć lice promjeni. Uska strma stazica, sva posuta oštrim kameničicima, jedini je put uz strminu na vrh velikoga Kalnika, na Vranilac. Dobro moraš paziti, da ti se nogu ne omakne na kameničicima, pak da ne poljubiš zemlju; dobro ti pomaže gdjekoji grmak kraj staze, a još bolje čvrsta batina drenovača. Al što je sve to mladoj četi našega društva: naš vodja i drugarice joj na čelu te kolone skaču i penju se kao mlađe srne, ali i mi se stariji ne damo, a naš nešto omašniji drug Franjo u znoju lica svoga još ponajbolje odmiče.

Da ovako uspon ustraje, bilo bi teško penjati se na Kalnik. No ovako u šali smijehu i ugodnom draškanju nijesu gotovo ni opazio, da je teških 20 minuta uspona prošlo i evo nas na vrhu veoma uske kose, pune osovnih velikih grebena, koji goli strše iz zemlje. Pod najvišom klisurom sjedosmo uznojeni i usopljjeni, da se časak odmorimo. Uspon je u svemu od sela Kalnika na Vranilac trajao jedan sat. — Al se ne odmaraju seljački dječaci, koji su nas do gore pratili. Mi nekim počitanjem gledamo ispred sebe osovnu klisuru bar 20 metara visoku — tamo je gore najviši vrh Kalnika — ali do tamo nema ni najstrmije stazice i smišljamo, kako bi lijepo bilo tamo gore sjedjeti — al gle, već su naši dječaci gore na klisuri — a čas poslije eno nas odozgo pozdravlja naš vrlitajnik — sijeda ga brada njegova ne smetaše, da se kao koza popne i na tu klisuru! Blago njemu — mi svi mlađi ostadosmo — ispod nje Tek se nekoliko nas dalo na lijevu stranu, da skačemo s grebena na greben do najvišega na toj

* (I p. Smičiklas, Poviest Hrvatska, I. str. 343. — 351.)

strani i tu se razdijelimo u grupe. Drûgu, muholovcu, vijernoj torbi iz utrobe nikose nekakve mreže i boćice sa spiritom, da jađnu čeljad, samo interesantniju — pohvata u sigurne spreme — na drugi svijet — ; baš je jadna čeljad o podne izletjela, da se nahrani po miomirisnom cvijeću oko klisura. Druga dvojica izvukše svoje knjige od bugačice i vrebaju na sve strane, ne bi li gdje otkrili rijedak cvijetak, koji bi im zadao problem, da mu pogode ime. Pretražuju marljivo sve kutove izmedju pećina i gle — na sjevernoj strani par metara ispod vrha klišure pomolio glavicu zanimljiv cvjetak; ali klisura osovno pada, pa ni entuziazam ne da nogama do njega. Al pastirče mledo kao srna za čas se spusti niz klisuru i lijepi cvjetak bi za čas složen u bugačici, a pastiru posebna nagrada — u džepu. Treći se drug — lovac — raspitkuje u našega mladoga vodje, gospojice Tinke (valja da se znade, da je i ona mali Nimrod i da je sve, što pod nogama gledaš na jug, lovište njezina oca) i sve misli na krasnu i obilnu lovinu, koja bi se ovdje znala namaknuti. Četvrti opet sjeo na najvišu klisuru, pa na svoj petaprizma — binokl gleda kraj, koji je u punoj divoti maja pukao u tren oka pred njim na sve četiri strane, navlastito na sjever i jug, i računa, kako bi sa svoga stajališta po formulii

$$R = 3570. \sqrt{v} \text{ metara}$$

morao pregledati krug s polujerom od 90320 metara, ako uzme, da je visina mjeseta, gdje sjedi, $v = 640$ metara.

I zaista na sjever i jug puca lijep i dalek vidik. Sa sjeverne se strane pod nogama pružilo Ludbreško humlje, a dalje Dravska nizina, a sjužne strane najprije Križevačko, pa Sv. Petrovsko i Lonjsko humlje. Tko bi prebrojio sva sela i tornjeve, što ih oko vidi na sjevernoj strani čak tamo daleko u Medjumurju, a na južnoj sve do Bjelovara? Posebna bi zanimljiva studija bila, panoramu sa Kalnika uhvatiti i slikom odrediti. Nama je tek bila nakana, da se naužimo krasnoga i dalekoga vidika i da tek gdjekoje oveće mjesto prepoznamo po uputi našega iskusnoga tajnika. Dvojako su zanimljivi ovaki vidici, kad znaš, što gledaš. Ne bi li se tko našao, da ponoramu Kalnika uhvati na osnovi podrobnoga i ponovnoga motrenja navlastito za lijepih dana u kasnoj jeseni i zimi, pak u ranom proljeću? U tako doba znadu ponorame ove vrsti imati sasvim drugo lice, nego u kasnije proljeće i u ljetu. Daleko na horizontu vidiš, gdje se uspinju: Moslavacka gora, Petrova gora, Zagrebačka gora, Lutomjerski bregovi, Zagorje, Ivančica i dr.

Pô smo dobra sata uživali u tom vidiku, ali kako je bilo već oko 1 sat poslije podne, stalo se i umorenog tijelo javljati sa svojim zahtjevima i mi se otisnuli niz klišure istom strmom stazom natrag. Sklizući se usred ljeta niz kamjenje bijasmo za pô sata na livadi ispod grada, a tu nas dočekali naši gostoljubivi domaćine gg. dr. Gundrum i ljekarnik pl. Ceraj, priredivši nam pod vedrim nebom, a baš ispod ruševine Kalnika pokraj »Kraljeva zdenca« planinarski obilni ručak, koji utišaše u brzo glad veseloj družini, koja se što uz stô što na tratinu kraj stola ponamjestila i onako ljudski uhvatila posla — kako to već zna biti iza ovaka izleta pod vedrim nebom. »Alkoholiste« zališe dobre zalogaje još

boljom kaplicom Kalničkoga, a »antialkoholiste« — bijahu dvojica u društvu — hladnom jamničkom kiselicom i još boljom slatkom iz Kraljeva zdenca. Našla se i seljačka glazba na Podgradju, pa uz svirku, pjesmu i zdravice gostima iz Zagreba, domaćinama Dr. Gundrumu i pl. Ceraju, umiljatomu vodji, gospojici Tinki, u tren oka proleće dvije krasne ure, koje će svakomu učesniku ovoga vanredno uspjeloga izleta dugo ostati u pameti. Sjedosmo u selu Kalniku na kola i za pô drug se sata krasne vožnje opet nadjosmo svi zajedno i Zagrebčani i Križevčani na stanici Križevačkoj. Izrukovasmo se i uz srdačnu hvalu našim vrlim Križevačkim drugovima sjedosmo u 7 sati na večer u željezna kola, a u $8\frac{3}{4}$ rastadosmo se nas devetorica na Zagrebačkom državnom kolodvoru razdragani s ljepote prirode i prijateljskoga dočeka u Križevcima. Tajniku društvenom još klikosmo srdačni »Živio« — al u to se javi naš drug veseljaković s usklifikom: »ah, batinu sam zaboravio« — no taj drug nije bio — profesor!

Društvene vijesti.

Pristupiše u društvo: dr. Antun Goglia tajnik kr. zem. vlade u Zagrebu, Prister Vladoje, kr. kot. inžinir u Zagrebu.

Književne vijesti.

— Petar Kočić, s planine i ispod planine II. sv. srpska štampar. 1904. Zagreb.

— J. Kocbek, vodnik po gorah in dolinah v Savinskih planina, Ljubljana 1904. Takav je naslov maloj knjižici, vodja po Savinskim planinama. Poznati planinar Slovenski nas tom knjižicom upućuje u kratko al potanko o geografiji, hidrografiji, geologiji, orografiji, fauni i flori, o načinu putovanja po Savinskim gorama, o gostonama, o cijenama, o daljinama puta.

— Alpsky Věstnik br. 4. ove godine ima na čelu članak od dr. K. Chodounskoga, koji nam daje kratak opis o Slovenskim Alpama. U drugom članku nam dr. O. Laxa daje pregled o nesrećama u Alpama godine 1903.

— Knjiga za stručnjaka, geologa, važna, a i za turistu jest netom u Beču izašla pod naslovom: Bau und Bild Österreichs, napisali: Karl Diener, Rud. Hoernes, Fr. E. Suess i Viktor Uhlig. Knjiga ta, ilustrovana sa mnogo slika i karata, ima u velikoj osmini 1110 stranica. Podijeljena je u 4 dijela. Prvi dio, od Suessa, radi o českem gorju; drugi dio o istočnim Alpama i o krasu, od Dienera; treći dio o Karpatama od Uhliga, a četvrti o nizinama Austrije, od Hoernesa. Knjiga se stručno naslanja na glasovitu geologiju Hauerovu izašla negdje prije 30 godina.

Knjiga stoji 78 K; ali i pojedini dijelovi mogu se kupiti uz cijenu od po prilici 20 K.

— **E. M. Vusio**, der Spiegel Dalmatiens, Wien 1904.

— **F. G. Vodnik** po Gorenšku, 1904. Kranj, naslov je maloj ilustrovanoj knjižici sa kartom Gorenške u mjerilu 1 : 75.000. koja nam opisuje mjesta od Ljubljane do Trbiža sa gorama i jezerima.

— **Kaiser**, Bilder aus Bosnien und der Herzegovina u časopisu »Globus« 1904. od 12—29.

— **Vogelsang**, Reisen in mittl. und nördlichen China u Časopisu Petermanns Mitteilungen 1904. 1—2.

— **Collection des Guides Joane**: Rom et ses environs fr. 2·50.

— **Griebens Reiseführer** n sves. 79. opisuje: Die Riviera.

— **Jannasch** dr. izdade u Berlinu 1904. knjigu: Die Wege und Entferungen zur See im Weltverkehr; dodano je više karata.

— **Roland Ross** izdade 1904. u Berlinu knjigu: Das Malariafieber, dessen Ursachen, Verhütung und Behandlung. Winke für Reisende. To je prijevod s engleskoga, profesora na Liverpoolskoj akad. za tropsku higijenu. Knjiga stoji 2·50 mk.

— **Bulgarski Turist** donosi u 1. broju ove godine ove članke: Čomaška skala i Gradište od Runevskoga; Vrh Ljulin, od H. T.; izlet do sela Hrlec (Orehovsko) od Hasekieva; Kokaljane i Iskr od M. G. Š . . va. Preko Belmekena (2300 m.) od P. K. Gobova.

Časopis Turistu u 6. br. ove godine piše V. Nový članak pod naslovom: isohronička mapa Čech. — Absolon nastavlja svoj članak: Do propasti Macochy. — Žvoniček opisuje svečanost na Črhovi, gdje se je polagao temeljni kamen Kurzovom vidiku.

Raznice.

— **Slovensko planinsko društvo u Ljubljani** popravilo odnosno preuredilo je markiranje u Kranjskom pogorju i to:

1. Na Kum, najviši vrh u dolnjoj Kranjskoj (1219 m.) Na taj vrh vode 4 označena puta i to: a) od Zidanog mosta preko sela Ključevice. Naproti kolodvoru visi na stijeni tabla. Kod postaje spusti se do Save, povikni brodara, pa se prevezи; b) od postaje Hrastnik preko sela Matice. Tabla se nalazi na gostioui Dernovška; c) od postaje Zagorje, gdje je pribita tabla. Od postaje podješ niz Savu do mosta, tuj predješ Savu (2 novč. mostarina, naproti mostu opet ima tabla) skreni onda na lijevo cestom mimo Prusnika do jakoga vrela, tuj opet na lijevo okolo Završkoga vrha, sjeverno od Završke crkve, gdje je gospiona Smodiša; d) od postaje Trbovlje preko sela Dabovca. Tri zadnja laza sastaju se pod Kumom.

2. Na Cicelj (818 m.) od željezničke postaje Laze preko broda uz sv. Helenu, Klopce, Vrh u Zagorici i sv. Križ. U Zagorici radio se glasoviti Vega. Od sv. Križa vode dva puta na sv. Miklauž do seoca Katarija, jedan ide preko Velike Vasi, drugi preko Cicelja.

3. U Trzin od postaje Tavčarjev dvor preko Rašice.

4. Od sv. Miklauža na sedlo Grmače, odavle u Moravče i na drugu stran u Kresnici. Iz Moravča vodi opet put ka sv. Valentinu na Limbarsku goru (713 m.).

5. Od postaje Sava kroz sela: Tirno, Kalce, Rovišće, na sv. Goru (849 m.), a od sv. Gore do postaje Zagorje uz sela: Šemnik, Kisovec, Toplice. Od postaje Zagorje opet put označen ide na sv. Planinu (985 m.) kroz selo Kotredež.

6. Od sv. Planine označen je put u selo Trbovlje (jednu uru do postaje Trbovlje), i pod Javorje (1131 m.) na sedlo sv. Lenart do Štajerske medje, a odavle do sv. Jurja pod Tabrom.

7. Od Trbovlja označen je put na Mrzlicu (956 m.) nad sv. Katarinu.

8. Od Podlipe kod Vrhnike preko Smrečja na jednoj strani i od Rovta na drugu stranu na sv. Tri Kralja ili na Vrh.

9. Put u Pekel označen je od Borovnice, te tako lahko pristupni krasnioni slapovi i klanci.

10. Od postaje Zidani most vodi označen put u Klausenstein sa lijepim vidikom na sav okoliš Zidanoga mosta, s druge strane na Velike Kozje (987 m.).

11. Česka podružnica sastavi i označi put od Gornjega Jezerskoga na Dolje Jezersko, onda od mjesta Jezersko na Goli Vrh.

— U Tirolskoj predana je 31. srpnja t. g. prometu nova željeznica, koja od Innsbruka vodi do Fulmesa. Ta željeznica, 19 km. duga, spaja Stubaiske lednjake sa gradom. To je prva željeznica u Tirolskoj, koju vodi munjina. Za turistiku je ta pruga znatna.

Molba. Molimo što usrdnije i opetovano sve vangske članove, da izvole što prije priposlati planinarski prinos za prošlu i tekuću godinu g. Ivanu Exneru, draguljaru i društvenom blagajniku.

Sadržaj: Topusko, od dr. M. pl. Hranilovića, — Članovi hrvatskoga planinarskoga društva na Kalniku, od dr. Otona Kućere. — Društvene vijesti. — Književne vijesti. — Raznice. — Molba: